

บทที่ 10

กลยุทธ์ของเกษตรกรในการรับมือกับความเสี่ยง

เกษตรกรต้องเผชิญความเสี่ยงทั้งที่สามารถควบคุมได้และควบคุมไม่ได้ กลยุทธ์ในการรับมือกับความเสี่ยงค่อนข้างที่จะมีความหลากหลาย ในบทนี้จะกล่าวถึงกลยุทธ์ในการรับมือกับความเสี่ยงของเกษตรกรในพื้นที่ศึกษาตามประเภทของเกษตรกร

ในภาพรวมของการศึกษาพบว่า ความหลากหลายของรายได้ในครัวเรือนเป็นกลยุทธ์ในการรับมือกับความเสี่ยงที่มีสัดส่วนค่อนข้างสูง คิดเป็นร้อยละ 96.1 ดังแสดงในตารางที่ 10.1 เนื่องจากผลผลิตในฟาร์มและราคาที่ได้รับมีความแปรปรวนค่อนข้างมาก ทำให้รายได้ในฟาร์มที่เกษตรกรจะได้รับมีความไม่แน่นอนตามไปด้วย หากเกษตรกรต้องพึ่งพาแหล่งรายได้จากแหล่งเดียว อาจทำให้เกษตรกรมีความเสี่ยงที่จะมีเงินไม่พอสำหรับใช้จ่ายในครัวเรือนในสถานการณ์ที่เกิดภาวะขาดทุนจากการดำเนินการ ดังนั้นเกษตรกรบางส่วนจึงออกไปทำงานนอกฟาร์มเป็นอาชีพเสริม มีการปลูกพืชให้มีความหลากหลายขึ้น เป็นแรงงานจ้างในภาคเกษตรเมื่อกิจกรรมในฟาร์มของตนเองเสร็จสิ้นลง มีการเลี้ยงสัตว์ควบคู่ไปกับการปลูกพืชและมีการปลูกไม้ผล คิดเป็นร้อยละ 94.8 93.5 63.4 41.2 และ 35.3 ของเกษตรกรทั้งหมด ตามลำดับ (ตารางที่ 10.1)

จากผลการศึกษาจะเห็นได้ว่ารายได้นอกฟาร์มเป็นรายได้เสริมเพื่อให้มีเงินทองไว้ใช้จ่ายในครัวเรือน เป็นเงินทุนสำรองสำหรับฤดูกาลเพาะปลูกถัดไปและยังเป็นเงินที่เกษตรกรถือว่าจะมาช่วยชดเชยเมื่อเกิดภาวะขาดทุน เกษตรกรได้พยายามหารายได้จากแหล่งอื่นนอกเหนือจากการปลูกพืช และการปลูกพืชให้มีความหลากหลายก็ได้รับความนิยมมากขึ้น เนื่องจากเกษตรกรตระหนักถึงความเสี่ยงที่จะเกิดขึ้นจากการผลิตและการตลาด ซึ่งเกษตรกรไม่สามารถควบคุมได้ด้วยตนเอง และต้องการจะแบ่งเบาความเสี่ยงที่ตนเองจะได้รับ เป็นการกระจายความเสี่ยงไปสู่หลายๆ พืชแทนที่จะเป็นพืชชนิดใดชนิดหนึ่ง เป็นการลดโอกาสที่ต้องเผชิญกับภาวะขาดทุน หากเกิดโรคและแมลงระบาดกับพืชหนึ่ง แต่อีกพืชอาจจะไม่เป็นไร เกษตรกรยังคงมีผลผลิตของพืชชนิดอื่นเพื่อจำหน่ายราคาของพืชชนิดหนึ่งมีราคาต่ำแต่อีกพืชอาจจะได้รับราคาสูง ซึ่งจะทำให้รายได้รวมในฟาร์มไม่ต้องเผชิญกับภาวะขาดทุนหรือขาดทุนน้อยลง

นอกจากนี้ยังพบว่าเกษตรกรบางส่วนได้ทำการเลี้ยงสัตว์เพื่อบริโภคในครัวเรือน ทำให้ครัวเรือนมีอาหารบริโภคแม้ในยามที่เกษตรกรมีรายได้ลดลงเมื่อตกอยู่ในภาวะที่ขาดทุนจากการดำเนินการและในบางครั้งยังสามารถนำไปขายเพื่อเป็นรายได้เสริมให้กับครัวเรือนได้อีกด้วย ในบางพื้นที่ที่แห้งแล้งติดต่อกันเป็นระยะเวลาหนึ่งและเกษตรกรไม่สามารถปลูกข้าวหรือพืชไร่ได้ เกษตรกรได้ตัดสินใจเปลี่ยนพื้นที่นาข้าวให้เป็นสวนลำไยซึ่งเคยสร้างรายได้ให้เกษตรกรในอดีตเป็นอย่างดี มีการลงทุนน้อยกว่า และใช้น้ำในการเพาะปลูกน้อยกว่าการปลูกข้าวหรือพืชไร่ อีกทั้งยังพบว่า เกษตรกรได้มีการเข้าร่วมกับองค์กรในชุมชนเพื่อรวมกลุ่มขอความช่วยเหลือจากภาครัฐได้สะดวกขึ้น และมีการช่วยเหลือกันและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นภายในกลุ่ม คิดเป็นร้อยละ 86.9 ของเกษตรกรทั้งหมด และยังมีเกษตรกรร้อยละ 59.5 ที่พยายามลดความเสี่ยงของตนเองโดยการทำตามคำแนะนำของเจ้าหน้าที่จากภาครัฐ

ตารางที่ 10.1 กลยุทธ์ในการรับมือกับความเสี่ยงของเกษตรกร

กลยุทธ์ในการรับมือกับความเสี่ยง	จำนวนเกษตรกร (คน)	ร้อยละของเกษตรกร ทั้งหมด
มีความหลากหลายในการปลูกพืช	143	93.5
การปลูกไม้ผล	54	35.3
การทำปศุสัตว์	63	41.2
การทำงานนอกฟาร์ม	145	94.8
เป็นแรงงานจ้างนอกฤดูเพาะปลูก	97	63.4
มีความหลากหลายของรายได้ในครัวเรือน	147	96.1
เข้าร่วมกับองค์กรต่างๆ ในชุมชน	133	86.9
ปฏิบัติตามคำแนะนำของเจ้าหน้าที่จากภาครัฐ	91	59.5

เมื่อพิจารณากลยุทธ์ในการรับมือกับความเสี่ยงของเกษตรกรที่มีพื้นที่ทำกินในเขตนิเวศเกษตรที่แตกต่างกัน ส่วนใหญ่แล้วจะมีกลยุทธ์ในสัดส่วนที่ใกล้เคียงกันทั้งในเขตชลประทานและเขตน้าฝน เกษตรกรส่วนใหญ่ของทั้งสองนิเวศจะรับมือกับความเสี่ยงโดยการทำงานนอกฟาร์มสร้างความหลากหลายให้กับแหล่งรายได้ในครัวเรือน เข้าร่วมกับองค์กรต่างๆ ในชุมชน และปฏิบัติตามคำแนะนำของเจ้าหน้าที่จากภาครัฐ ในเขตชลประทานคิดเป็นร้อยละ 93.0 94.7 84.2 และ 62.3 ของเกษตรกรในเขตชลประทาน ตามลำดับ ในเขตน้าฝนคิดเป็นร้อยละ 100.0 100.0 94.9 และ 51.3 ของเกษตรกรในเขตน้าฝน ตามลำดับ ดังแสดงในตารางที่ 10.2

แต่เนื่องจากในเขตชลประทานมีน้ำใช้สำหรับการเกษตรตลอดปีทำให้มีการปลูกพืชได้หลายรอบในปีหนึ่งๆ ในขณะที่เกษตรกรในเขตน้ำฝนต้องรอใช้น้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติ ซึ่งสามารถปลูกพืชได้รอบเดียวเฉพาะในฤดูฝนเท่านั้น จึงทำให้เกษตรกรในเขตน้ำฝนมีเวลาว่างจากการเพาะปลูกมากกว่า ดังนั้นสัดส่วนของกลยุทธ์ในการลดความเสี่ยงโดยการออกไปเป็นแรงงานจ้างนอกฤดูเพาะปลูก และการเลือกทำปศุสัตว์ควบคู่ไปกับการปลูกพืชจึงแตกต่างกัน ในเขตชลประทานมีเกษตรกรเพียงร้อยละ 55.3 ที่ออกไปทำงานเป็นแรงงานจ้างนอกฤดูเพาะปลูก และมีเกษตรกรเพียงร้อยละ 38.6 ที่เลี้ยงสัตว์ควบคู่ไปกับการเพาะปลูก ในขณะที่ในเขตน้ำฝน มีเกษตรกรถึงร้อยละ 87.2 ที่ออกไปทำงานเป็นแรงงานจ้างนอกฤดูเพาะปลูก และมีเกษตรกรร้อยละ 48.7 ที่ทำการเลี้ยงสัตว์ควบคู่ไปกับการเพาะปลูก

นอกจากนี้ข้อจำกัดทางด้านน้ำสำหรับใช้ในการเกษตรยังทำให้ทั้งสองพื้นที่ มีความแตกต่างกันในความหลากหลายของพืชที่ปลูก ในเขตชลประทานไม่มีข้อจำกัดเรื่องน้ำเกษตรกรจึงเลือกปลูกพืชให้มีความหลากหลายได้เพื่อเป็นการช่วยกระจายความเสี่ยง ในขณะที่ในเขตน้ำฝนเป็นพื้นที่ที่มีข้อจำกัดเรื่องน้ำ เกษตรกรในพื้นที่นี้จึงไม่สามารถปลูกพืชให้มีความหลากหลายได้เนื่องจากมีแค่ช่วงฤดูฝนเท่านั้นที่ปลูกพืชได้ เกษตรกรจะต้องเลือกปลูกข้าวไว้เพื่อบริโภคในครัวเรือนก่อนเป็นอันดับแรก จึงไม่มีโอกาสที่จะเลือกปลูกพืชอื่นได้เลย ดังนั้นเมื่อเป็นเช่นนี้พื้นที่ที่เลี้ยงจัดปลูกพืชไร่ไม่ได้ผลเกษตรกรในเขตน้ำฝนจึงตัดสินใจปลูกไม้ผล เช่น ลำไย และมะม่วง ซึ่งลงทุนไม่สูง ต้องการน้ำน้อยและไม่ต้องใช้เวลาในการดูแลรักษามากนัก คิดเป็นร้อยละ 84.6 ตรงกันข้ามกับในเขตชลประทานที่มีเพียงร้อยละ 18.4 ที่เลือกปลูกไม้ผล เนื่องจากในพื้นที่ที่น้ำชลประทานถึง เกษตรกรเลือกปลูกพืชเศรษฐกิจที่มีอายุสั้นแล้วมีรายได้ดีกว่า และเมื่อตัดสินใจปลูกไม้ผลแล้วเป็นการลงทุนระยะยาว ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงแผนการผลิตได้ในช่วงระยะเวลาอันสั้นจึงไม่เป็นที่นิยมมากนัก

ตารางที่ 10.2 กลยุทธ์ในการรับมือกับความเสี่ยงของเกษตรกรในเขตชลประทานและน้ำฝน

กลยุทธ์ในการรับมือกับความเสี่ยง	เขตชลประทาน (n=114)	เขตน้ำฝน (n=39)
มีความหลากหลายในการปลูกพืช	93.0	7.7
การปลูกไม้ผล	18.4	84.6
การทำปศุสัตว์	38.6	48.7
การทำงานนอกฟาร์ม	93.0	100.0
เป็นแรงงานจ้างนอกฤดูเพาะปลูก	55.3	87.2
มีความหลากหลายของรายได้ในครัวเรือน	94.7	100.0
เข้าร่วมกับองค์กรต่างๆ ในชุมชน	84.2	94.9
ปฏิบัติตามคำแนะนำของเจ้าหน้าที่จากภาครัฐ	62.3	51.3

เมื่อพิจารณาเกษตรกรเป็นกลุ่มตามทัศนคติที่มีต่อความเสี่ยง จากตารางที่ 10.3 พบว่าเกษตรกรที่มีทัศนคติที่แตกต่างกันนั้นมีกลยุทธ์ในการรับมือกับความเสี่ยงไม่แตกต่างกันเลย เกษตรกรส่วนใหญ่ในทุกกลุ่ม มีการปลูกพืชให้มีความหลากหลายเพื่อกระจายความเสี่ยงในการเพาะปลูก สร้างแหล่งรายได้ในครัวเรือนให้มีความหลากหลายเพื่อรองรับความเสี่ยงที่จะเกิดจากรายได้แหล่งใดแหล่งหนึ่ง มีการออกไปทำงานนอกฟาร์มเพื่อหารายได้เสริมเพื่อใช้จ่ายในครัวเรือน และเป็นการสะสมเงินลงทุนสำหรับฤดูกาลเพาะปลูกถัดไป นอกจากนี้ยังมีการเข้าร่วมกับองค์กรต่างๆ ในชุมชน เพื่อให้แน่ใจว่าจะมีที่พึ่งพาในยามที่เดือดร้อน

จากตารางที่ 10.3 ที่เห็นได้อย่างชัดเจนก็คือ เกษตรกรทั้งหมด (ร้อยละ 100) ในกลุ่มเกษตรกรที่ขอความเสี่ยงใช้กลยุทธ์สร้างความหลากหลายของแหล่งรายได้ เนื่องจากเกษตรกรที่ขอความเสี่ยงมักจะลงทุนในกิจกรรมต่างๆ ก่อนข้างสูงเพื่อหวังผลตอบแทนที่สูงตามไปด้วย ความเสี่ยงที่เกิดขึ้นทำให้หากการลงทุนหนึ่งๆ เกิดภาวะขาดทุนจะต้องสูญเสียเงินลงทุนก้อนใหญ่ ดังนั้นจึงจะต้องมีแหล่งรายได้อื่นๆ สำรองไว้ว่าจะสามารถพาครอบครัวให้อยู่รอดได้ภายใต้การตัดสินใจลงทุนนั้นๆ มีการออกไปทำงานนอกฟาร์มเพื่อสะสมเงินลงทุน และมีการเข้าร่วมกับองค์กรต่างๆ ในท้องถิ่นเพื่อจะได้มีส่วนร่วมในการได้รับความช่วยเหลือและการสนับสนุนจากชุมชนและภาครัฐ ในขณะที่เกษตรกรที่กลัวความเสี่ยงทั้งหมด (ร้อยละ 100) จะเน้นการปลูกพืชและสร้างแหล่งรายได้ของครัวเรือนให้มีความหลากหลายเพื่อเป็นการกระจายความเสี่ยง ถึงแม้ว่าจะได้รับผลตอบแทนที่ไม่มากนัก แต่เกษตรกรต้องการแค่เพียงที่จะพาครอบครัวให้สามารถอยู่รอดได้ภายใต้ภาวะที่มีความเสี่ยงและความไม่แน่นอน

ตารางที่ 10.3 กลยุทธ์ในการรับมือกับความเครียดแบ่งตามทัศนคติที่ต่อความเสี่ยง

กลยุทธ์	ชอบความเสี่ยง (n=13)	ค่อนข้างชอบความเสี่ยง (n=67)	เป็นกลาง (n=31)	ค่อนข้างกลัวความเสี่ยง (n=35)	กลัวความเสี่ยง (n=7)
มีความหลากหลายในการปลูกพืช	76.9	67.2	67.7	74.3	100.0
การปลูกไม้ผล	46.2	41.8	25.8	28.6	28.6
การทำปุ๋ยสัตว์	69.2	37.3	41.9	40.0	28.6
การทำงานนอกฟาร์ม	100.0	100.0	90.3	88.6	85.7
เป็นแรงงานจ้างนอกฤดูเพาะปลูก	38.5	70.1	58.1	71.4	28.6
ความหลากหลายของรายได้ในครัวเรือน	100.0	100.0	93.5	88.6	100.0
เข้าร่วมกับองค์กรต่างๆ ในชุมชน	100.0	92.5	80.6	77.1	85.7
ปฏิบัติตามคำแนะนำของเจ้าหน้าที่จากภาครัฐ	61.5	67.2	48.4	51.4	71.4

สรุปผลจากการศึกษาพบว่าเกษตรกรแต่ละประเภทค่อนข้างมีความหลากหลายในการหา กลยุทธ์รับมือกับความเครียด เมื่อพิจารณาถึงกลยุทธ์ในการรับมือกับความเครียดของเกษตรกรในเขต ชลประทานและเขตน้ำฝนซึ่งมีนิเวศเกษตรที่แตกต่างกันพบว่า เกษตรกรในเขตชลประทานส่วนใหญ่มีการสร้างความหลากหลายของรายได้ในครัวเรือน มีการปลูกพืชให้มีความหลากหลายเพื่อ เป็นการกระจายความเสี่ยง มีการออกไปทำงานนอกฟาร์มเพื่อหารายได้เสริมและแหล่งเงินทุน สะสม นอกจากนี้ยังมีการเข้าร่วมกับองค์กรต่างๆ ในชุมชนเพื่อเป็นหลักประกันในสังคม ส่วนใน เขตน้ำฝนก็มีกลยุทธ์ที่ไม่แตกต่างกันมากนัก แต่ด้วยข้อจำกัดในเรื่องแหล่งน้ำสำหรับใช้เพาะปลูก ทางการเกษตรที่อาศัยเพียงน้ำฝนจึงทำให้สัดส่วนของกลยุทธ์ในการสร้างความหลากหลายของพืช ที่ปลูกมีสัดส่วนที่ต่ำมาก ซึ่งเป็นข้อจำกัดทางกายภาพที่ทำให้เกษตรกรในเขตชลประทานและเขต น้ำฝนมีกลยุทธ์ในการรับมือกับความเครียดที่แตกต่างกัน แต่อย่างไรก็ตามข้อจำกัดในเรื่องแหล่งน้ำก็ ไม่ได้ทำให้เกษตรกรเกิดความย่อท้อ เกษตรกรทั้งหมดจึงมีการสร้างความหลากหลายของรายได้ และออกไปทำงานนอกฟาร์มเพื่อหารายได้เสริมมาชดเชยรายได้ที่หายไปจากภาคเกษตรและยังเป็นการหาแหล่งทุนสะสมสำหรับลงทุนในฤดูกาลเพาะปลูกถัดไป

เมื่อพิจารณาเกษตรกรที่มีทัศนคติที่แตกต่างกันพบว่าเกษตรกรที่ชอบความเสี่ยงจะเน้นกล ยุทธ์ที่สร้างรายได้เพิ่มเติมเป็นการหาแหล่งเงินทุนสะสมและการสร้างสัมพันธ์ภายในชุมชน ในขณะที่เกษตรกรที่ค่อนข้างชอบความเสี่ยง เกษตรกรที่เป็นกลาง และเกษตรกรที่ค่อนข้างกลัว ความเสี่ยงไม่มีความแตกต่างกันมากนัก กลุ่มเกษตรกรเหล่านี้จะเน้นการออกไปทำงานนอกฟาร์ม และการสร้างความหลากหลายของรายได้ และในกลุ่มเกษตรกรที่กลัวความเสี่ยงก็จะเน้นกลยุทธ์ที่ แตกต่างออกไปคือการสร้างความหลากหลายของพืชที่ปลูกและการสร้างความหลากหลายของ แหล่งรายได้ในครัวเรือน

ดังนั้นแสดงให้เห็นว่าข้อจำกัดในการเกษตร ข้อจำกัดในการครองชีพ สิ่งแวดล้อมภายใน และภายนอกครัวเรือนล้วนมีผลต่อการตัดสินใจของเกษตรกร ทำให้เกษตรกรมีระบบการผลิตและมีกลยุทธ์ในการรับมือกับความเสี่ยงที่หลากหลายและมีความแตกต่างกันออกไป

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved